

ТВОРЧИСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

*Бендерець Наталія Миколаївна
Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів,
м. Біла Церква*

Автор аналізує поняття "педагогічна майстерність", узагальнює ознаки творчої людини, формулює систему умов для розвитку творчості в педагогічній діяльності. В статті характеризується типологія творчого вчителя.

Ключові слова: педагогічна майстерність, креативність, ознаки творчої людини, типологія творчої особистості, детермінованість місця діяльності.

Сьогодні вислів про те, що педагогічна діяльність за своєю природою є творчою, від частого використання на рівні риторичних тверджень, став майже тривіальним. Разом з тим, аналіз поняття "педагогічна майстерність" як вищого прояву здатності до педагогічної діяльності, необхідно спонукає до розгляду її структури і складових, які можуть характеризуватись кількісно і якісно. Професійна діяльність учителя є за своєю природою і змістом творчою, розташованою на межі науки та мистецтва, вчитель у навчально-виховному процесі творить нову людину, творить навчально-виховний процес і творить самого себе в ньому. Саме тому прояви творчості є однією з найважливіших складових педагогічної майстерності та її об'єктивних характеристик. Необхідність цієї складової обумовлена тим, що різноманіття педагогічних ситуацій та їх неоднозначність вимагають варіативних підходів до аналізу та виконання завдань, які породжуються ситуативно. Зміст і організацію педагогічної діяльності можна правильно оцінити лише після визначення рівня творчого відношення вчителя до своєї професійної діяльності, який відображає ступінь реалізації ним своїх можливостей для досягнення поставленої мети педагогічної діяльності.

Розвиток свідомості та творчих характеристик особистості відбувається від простого споглядання до глибокого пізнання дійсності, і лише потім виникає можливість і необхідність творчого її перетворення. Рівною мірою це твердження можна застосувати як до еволюції свідомості, так і до діяльності вчителя, в процесі якої свідомість еволюціонує. Проте, як відомо з наукових джерел та повсякденного досвіду, у некваліфіковану, традиційно рутинну і нетворчу діяльність, можна внести елемент творчості, і навпаки, педагогічну діяльність, творчу за означенням і природою, можна побудувати за шаблоном, вилучити з неї властиві їй елементи творчості.

Творчість, креативність – це діяльність, яка породжує щось нове, відсутнє раніше, на основі опрацювання і реорганізації наявних знань, умінь і навичок. Окрім того, творчість, як і будь-яка інша характеристика (параметр) особистості, або процесу її діяльності, може виявлятися з певною силою, на деякому рівні. Для одного рівня творчості характерним є використання вже існуючих знань і розширення області їх застосування; на іншому рівні створюється абсолютно новий підхід, який змінює традиційний погляд на об'єкт або область знань.

При цьому слід мати на увазі, що творчість як специфічний вид діяльності людини, разом з "новизною" характеризується ще й "прогресивністю". С.С. Гольдентріхт [15] відзначає, що "природа творчої діяльності – творення, породження нового, прогресивного, такого, що сприяє розвитку людини та суспільства, сутність творчості є несумісною з діяльністю, ворожою людині".

Такий підхід до сутності творчості узгоджується з ідеями гуманістичної педагогіки, з розвитком особистості, культури суспільства. Істинна творчість є гуманною за своєю природою, оскільки обов'язковим її проявом є розвиток та саморозвиток особистості і розвиток культури суспільства.

Визначаючи творчість як вид людської діяльності, В.І. Андреев [Ошибка! Источник ссылки не найден.] відзначає низку ознак, які характеризують її як цілісний процес:

- наявність суперечності, проблемної ситуації або творчої задачі;
- соціальна та особиста значущість і прогресивність, яка робить внесок до розвитку суспільства та особистості (антисоціальна діяльність, навіть в її найвинахідливішій формі, – це не творчість, а варварство);
- наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов, умов для творчості;
- наявність суб'єктивних (особистісних якостей – знання, умінь, особливо позитивної мотивації, творчих здібностей) передумов для творчості;
- новизна та оригінальність процесу або результату.

За твердженням автора, з яким не можна не погодитись, якщо з сформульованих вище ознак виключити хоча б одну, то творча діяльність або не відбудеться, або така діяльність не може бути названа творчою.

Педагогічна діяльність – процес постійної творчості. Але, на відміну від творчості в інших сферах (наука, техніка, мистецтво) творчість вчителя не має на меті створення соціально оригінальних, нових цінностей, оскільки її продуктом завжди залишається розвиток особистості. Звичайно, вчитель, який творчо працює, а тим більше – вчитель-новатор, створює свою педагогічну систему, але вона є лише засобом для отримання якнайкращого за певних умов результату.

Виконуючи дослідження наукового творення, В.С. Леднев, нагадує, що відомий російський академік В.А. Енгельгард [10] писав, що творчість в своєму першоджерелі є результатом природженої, фізіологічної потреби, “результатом якогось інстинкту, який є таким відчутним, як потреба птаха співати або прагнення риби йти проти течії бурхливої гірської річки”. Дійсно, людина в будь-яку, далеку від творчості діяльність, не усвідомлюючи того, вносить елементи творчості.

У наукових джерелах вказується на те, що творчість вчителя може бути різноманітною. Це зумовлено, перш за все, творчим потенціалом особистості вчителя, формується на основі накопиченого ним соціального досвіду, психолого-педагогічних і прикладних знань, нових ідей, умінь і навичок. У свою чергу, це дозволяє знаходити та застосовувати оригінальні рішення, новаторські форми та методи, вдосконалюючи цим процес виконання своїх професійних обов'язків. З іншого боку, досвід показує, що творчість приходить тільки тоді й тільки до тих особистостей, для яких є характерним ціннісне відношення до своєї професійної діяльності, тих, хто прагне підвищення професійної кваліфікації, поповнення знань і вивчення досвіду як окремих вчителів, так і педагогічних колективів.

Часто творчу природу діяльності вчителя визначають, виходячи з твердження: педагогічна діяльність переважно є розумовою, а розумова – означає творча. Звісно, що розумову працю не можна прямо ототожнювати з творчою. Без спеціальної підготовки, отримання знань, які є відображенням узагальненого соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями, педагогічна творчість стає неможливою. Тільки ерудований вчитель, який має спеціальну підготовку, на основі глибокого аналізу ситуацій, що виникають, усвідомлення сутності проблеми шляхом творчої уяви та уявного експерименту, здатний знайти нові оригінальні шляхи та способи професійної діяльності.

Творчий потенціал будь-якої людини, у тому числі й учителя, характеризується низкою особливостей особистості, які називають ознаками творчої людини. При цьому автори [10,**Ошибка! Источник ссылки не найден.**,**Ошибка! Источник ссылки не найден.**,**Ошибка! Источник ссылки не найден.**,**Ошибка! Источник ссылки не найден.**,**Ошибка! Источник ссылки не найден.**,9,4,**Ошибка! Источник ссылки не найден.**,**Ошибка! Источник ссылки не найден.**,17] формулюють різні групи таких ознак. Узагальнюючи, ці ознаки можна викласти наступним чином:

- здатність особистості визначати та формулювати суперечності, ставити під сумнів на перший погляд очевидне, уникати поверхневих формулювань;
- уміння вникнути в проблему і в той же час абстрагуватись від реальності, побачити перспективу;
- здатність відмовитись від слідування за авторитетами;
- уміння побачити відомий об'єкт в новому контексті;
- готовність відмовитися від алгоритмічності та альтернативності в судженнях, відійти від звичної життєвої рівноваги й стійкості задля невизначеності та пошуку.

Окремо можна виокремити групу особливостей психіки та емоційно-вольової сфери творчої особи:

- легкість асоціювання, лабільність психіки (здатність до швидкого та вільного переключення думок, здатність викликати в свідомості образи та створювати з них нові комбінації);
- здатність до оцінних думок, критичність мислення, інтуїтивізм (уміння вибрати одну з багатьох альтернатив до її перевірки, здатність до перенесення рішень);
- готовність пам'яті (оволодіння достатньо великим об'ємом систематизованих знань, впорядкованість і динамічність знань) і здібність до згортання операції, узагальнення та відкидання другорядного.

Деякі дослідники вважають творчою ту особу, значущою характеристикою якої є креативність як здатність перетворювати діяльність на творчий процес. В.А. Моляко називає сім ознак креативності [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]: оригінальність, евристичність, фантазія, активність, сконцентрованість, чіткість, чутливість.

У контексті нашого дослідження певний інтерес може становити типологія творчої особистості, запропонована В.І. Андрєєвим [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**], яка, на нашу думку, може бути поширена і на особистість учителя.

Теоретик-логік – тип творчої особистості, для якого є характерною здатність до широких логічних узагальнень, до класифікації та систематизації інформації. Вчителі цього типу чітко планують свою творчу роботу, використовують вже відомі методи наукових досліджень. Для цього типу творчої особистості характерною є велика обізнаність й ерудиція. Спираючись на вже відомі теоретичні концепції, вони розвивають їх далі. Все, що вони розпочинають, доводять до логічного завершення, підкріплюючи свої обґрунтування посиланнями на численні першоджерела.

Теоретик-інтуїтивіст характеризується високорозвинутою здатністю до генерування нових, оригінальних ідей, особи такого типу творчих здібностей – це винахідники, творці нових наукових концепцій, шкіл і напрямів. Вони не бояться протиставити свої ідеї загальноприйнятим, мають виняткові фантазію та уяву.

Практик (експериментатор) завжди прагне свої нові оригінальні гіпотези перевірити експериментально. Особи такого типу люблять і вміють працювати з технічними засобами, вони завжди виявляють інтерес і здібності до практичної діяльності.

Організатор як тип творчої особистості має високий рівень розвитку здатності до організації розробки та впровадження нових ідей. Під керівництвом таких вчителів створюються оригінальні наукові школи та творчі колективи. Їх вирізняє висока енергія, комунікабельність, здатність підпорядковувати своїй волі інших та спрямовувати їх на вирішення творчих завдань.

Ініціатор характеризується ініціативністю, енергійністю, особливо на початкових стадіях виконання нових творчих завдань. Але, як правило, вони швидко охолоджуються або перемикаються на вирішення інших творчих задач.

Область вияву вчительської творчості визначається структурою педагогічної діяльності і охоплює всі її сторони: конструктивну,

організаторську, комунікативну та гностичну. Проте, для розвитку творчості в педагогічній діяльності необхідним є дотримання **системи умов**, які, виходячи з положень, сформульованих у роботах Н.В. Кузьміної [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**], В.А. Кан-Калік та Н.Д. Нікандрова [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**], можна викласти таким чином:

- обмеженість, іноді досить суттєва, часового інтервалу творчого процесу, оскільки час між виникненням проблеми у навчально-виховному процесі й завершенням її розв'язання не залежить від волі вчителя;
- взаємозв'язок творчості вчителя з творчістю інших вчителів, значимість творчості особистості для творчості колективу і навпаки;
- необхідність прогнозування віддаленого результату діяльності, урахування можливих наслідків розвитку ідей;
- атмосфера публічного виступу, необхідність дотримання балансу між вербальним, емоційним і емпатичним;
- необхідність постійного аналізу можливостей і доцільності застосування стандартних педагогічних прийомів до нетипових ситуацій.

Особливо слід виокремити детермінованість місця діяльності, яку авторами [17,18] та інших досліджень не виокремлено і не розглянуто. В багатьох випадках жорстка визначеність "зараз і тут" дуже суттєво впливає на саму можливість вияву творчості, тому аналіз зазначеної умови може бути проблемою самостійного дослідження, спрямованого на формування готовності вчителя до творчості як складової педагогічної майстерності.

В сучасній літературі творчість вчителя розуміється як процес розв'язання педагогічних завдань у змінних обставинах. Звертаючись до розв'язань безлічі типових і нестандартних завдань, вчитель, як і будь-який інший дослідник, будує свою діяльність відповідно загальних правил евристичного пошуку:

- аналіз педагогічної ситуації;
- проектування результату відповідно до початкових даних;

- аналіз наявних засобів, необхідних для перевірки припущення та досягнення шуканого результату;
- оцінка отриманих даних;
- формулювання нових задач.

Таким чином, досвід творчої педагогічної діяльності – виникнення задуму, його опрацювання та перетворення в ідею (гіпотезу), виявлення способу втілення задуму та ідеї набувається за умов систематичних вправлянь у вирішенні спеціально підібраних завдань, в яких відображається педагогічна дійсність, організації як навчально-виховної так і реальної професійно-орієнтованої діяльності вчителів, шляхом створення навчального середовища для фахового вдосконалення, у тому числі з використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Слід зазначити, що творчий характер діяльності вчителя не можна звести тільки до вирішення педагогічних завдань, саме тому, що в творчій діяльності поєднуються пізнавальна, емоційно-вольова та мотиваційна компоненти особистості. Проте виконання спеціально підібраних завдань, спрямованих на розвиток тих або інших структурних компонентів творчого мислення (цілеспрямування; аналіз, який вимагає подолання бар'єрів, установок, стереотипів; вибір варіантів, класифікація та оцінювання тощо), є найважливішою умовою розвитку творчого потенціалу особистості вчителя.

Класифікацію завдань, адекватних формуванню такого потенціалу особистості, доцільно здійснювати, виділяючи найголовніші особливості творчої діяльності. Це можуть бути завдання на перенесення знань і умінь відповідно до нової ситуації, на виявлення нових проблем у типових ситуаціях, пошук нових функцій, застосувань відомих методів і прийомів, комбінування нових способів діяльності з уже відомими тощо.

У сфері особистості творчість вчителя виявляється як самореалізація вчителя на основі усвідомлення себе творчою індивідуальністю, визначення індивідуальних шляхів свого професійного зростання та побудова програми самовдосконалення.

Література

1. Андреев В.И. Эвристика для творческого саморазвития. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1994. – 286с.
2. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. - М.: Издательский центр “Академия”, 2002.-320с.
3. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості //Цінності освіти і виховання. К., 1997.
4. Гильбух Ю.З. Розумово обдарована дитина: Психологія, діагностика, педагогіка: Пер. з рос. – К.: Фірма “Віпол”, 1993. – 75 с.
5. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество учителя. – М, 1987. – 159с.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – Київ, 1989. – 608 с.
7. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности. – Л., 1970. – С. 36-37.
8. Кульчицкая Е.И. Диагностика творческих способностей детей. – К., общество “Знание” Украины, 1996. – 67 с.
9. Кульчицька О.І. Дивергентне мислення як умова розвитку творчості дітей молодшого шкільного віку //Обдарована дитина.-№ 1.-1999.-С.-2-6.
- 10.Леднев В.С. Научное образование: развитие способностей к научному творчеству. Издание второе, исправленное – М.: МГАУ, 2002. – 120 с.
- 11.Лук А.Н. Психология творчества. – М.: Наука, 1978. – 126 с.
- 12.Максименко С.Д. Основи генетичної психології. – Київ, 1998. – 220 с.
- 13.Моляко В.А., Кульчицкая Е.И., Литвинова Н.И. Психология детской одарённости. – К.: Знание, 1995. – 83 с.
- 14.Моляко В.О. Психологічне дослідження проблем функціонування стратегій творчої діяльності, творчої обдарованості та психологічної грамотності // Актуальні проблеми психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України /За ред. акад. С.Д. Максименка. – К., Нора-Друк, 2001. – Випуск 21. – 296 с.
- 15.О природе эстетического творчества / С. С. Гольдентрихт. – 2-е изд., испр. и доп. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1977. – 248 с.
- 16.О. Сторож. Теоретико-методологічні підходи до вивчення особливостей творчого мислення. <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=33&c=64>
- 17.http://www.djerele.com/index.php?option=com_content&task=view&id=5266&Itemid=224 Поняття творчості, свободи і відповідальності
- 18.<http://readbookz.com/book/179/6237.html>

ТВОРЧЕСТВО КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЯ

Автор анализирует понятие "педагогическое мастерство", обобщает отличительные черты творческой личности, формулирует систему условий

для развития творчества в педагогической деятельности. В статье характеризуется типология творческого учителя

Ключевые слова: педагогическое мастерство, креативность, отличительные черты творческой личности, типология творческой личности, детерминированность поля деятельности.

CREATIVITY AS A PART OF PEDAGOGICAL SKILLS OF A TEACHER

The author analyses the notion "pedagogical skills", summarizes the features of a creative personality, formulate the system of conditions for creativity development in teacher activity. The typology of a creative teacher is characterized.

Key words: pedagogical skills, creativity, features of a creative personality, typology of a creative personality, determination of the place of activity.